

DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2020.02.005>

УДК: 33, 330.3, 339.9

JEL: F02, H1, N20, O11, P2

Гжегож В. Колодко

ВЕЛИКА КИТАЙСЬКА ТРАНСФОРМАЦІЯ: З ТРЕТЬОГО СВІТУ В ПЕРШИЙ

(стаття перша)

В епоху незворотної глобалізації світові економічні та політичні правила гри повинні враховувати зростаюче значення Китаю. Замість того, щоб боротися з цією країною, потрібно з нею прагматично співпрацювати у вирішенні зростаючих глобальних проблем. На сьогодні і Китай повинен адаптуватися до зовнішнього світу, і сам світ повинен адаптуватися до Китаю. Неможливо нав'язати цій країні модель, розроблену десь в іншому місці, тим більше, що в наші дні ліберальна демократія в багатьох країнах переживає системну кризу. Також неможливо нав'язати китайську модель іншим (хоча для багатьох країн це може здатися можливим); це не експортний "товар", хоча його елементи і можуть виявитися корисними в інших країнах. Китай не прагне до світового панування; навпаки, він послідовно інтегрується з зовнішнім світом, щоб підтримувати свій власний розвиток. Єдиний розумний шлях вперед лежить через уважне спостереження, взаємне навчання і прагматичне співробітництво, засноване на неортодоксальній економічній думці.

Ключові слова: трансформація, глобалізація, економічна система, "чинізм", розвиток, світовий порядок

THE GREAT CHINESE TRANSFORMATION: FROM THE THIRD WORLD TO THE FIRST

Grzegorz W. Kolodko (kolodko@tiger.edu.pl), Research Center for Transformation, Integration and Globalization, Kozminski University, Warsaw. <https://orcid.org/0000-0001-7015-5612>

In an era of irreversible globalization, world economic and political rules of the game must take into account the growing importance of China. Instead of fighting this country, it is necessary to cooperate pragmatically with it in solving growing global problems. At present, China must adapt to the outside world, and the world itself must adapt to China. It is impossible to impose on this country a model developed elsewhere, especially since today liberal democracy in many countries is experiencing a systemic crisis. There is also no way to impose the Chinese model on others (although for many countries this may seem possible); it is not an export "product",

---

Гжегож В. Колодко (kolodko@tiger.edu.pl), Дослідницький центр трансформації, інтеграції та глобалізації, Університету Козмінського, Варшава. <https://orcid.org/0000-0001-7015-5612>

© Г. Колодко, 2020

ISSN 1811-3141. Економічна теорія. 2020. № 2: 5–19

although its elements may be useful in other countries. China does not seek world domination; instead, it integrates sequentially with the outside world in order to maintain its own development. The only reasonable way forward is through careful observation, peer education and pragmatic cooperation based on unorthodox economic thought.

Keywords: transformation, globalization, economic system, "chinism", development, world order

Три слова в одному

Концепція так званого "третього світу" ніколи не була цілком зрозумілою. Протягом десятиліть, що передували великому постсоціалістичному переходу, викликаного політичним проривом в Польщі в 1989 році, найчастіше вважали, не вдаючись у тонкощі термінології і визначення, що перший світ – це високорозвинений капіталізм, очолюваний Сполученими Штатами, другий світ – це державний соціалізм, на чолі якого стоїть Радянський Союз, а третій світ – це всі інші – найчастіше бідні і відсталі країни, які, у багатьох випадках, особливо в Африці, – все ще продовжують позбуватися від колоніальної спадщини. Цю групу країн також часто називають країнами, що розвиваються, хоча часто рівень розвитку і не впливав на включення країни до цієї групи. При такому поділі країни третього світу характеризувалися низьким рівнем виробництва і рівня життя, а також численним населенням і його швидким зростанням. Уже тоді потрібно було задатися питанням, до якого світу належить Китай. Звичайно, не до першого, від якого він був відділений нездоланною прірвою, але до другого чи до третього?

Китай не хотів вважати себе країною "другого світу", оскільки він і не був згоден з формулюванням "з Радянським Союзом біля керма", і не міг поставити біля керма себе. Можливо, на самому початку існування Китайської Народної Республіки, на початку 1950-х років, вона і визнавала політичне панування Радянського Союзу, але потім все змінилося. Цікаво, що китайський лідер Мао Цзедун (1893–1976)¹ в останні роки свого правління ставив СРСР в одну групу з США. У 1974 році він сказав: "На мій погляд, Сполучені Штати і Радянський Союз належать до першого світу. Країни між Японією, Європою і Канадою належать до другого світу. Третій світ дуже численний. До третього світу належить вся Азія, крім Японії. А також і вся Африка і Латинська Америка" (Мао Цзедун, 1974). Звичайно, "третьім світом" при такому визначенні мав керувати Китай, щоб він міг протистояти двом іншим світам і слідувати своїм власним, єдино правильним шляхом до кращого майбутнього.

¹ Було б цікаво дізнатися, де голова Мао бачив у його класифікації місце країн Центральної та Східної Європи. Ймовірно, не в "Європі", а швидше з боку Радянського Союзу, а значить, у "першому світі".

На той час Китай вже був найбільш населеною країною світу, в якій проживало 22,5% світового населення, але він також був однією з найбідніших країн з дуже відсталим сільським господарством, яка виробляє всього 2,8% світової сільгосппродукції. Щоб зрозуміти, наскільки великою була бідність, досить уявити, що за межею бідності (3,20 дол. США на людину на день за паритетом купівельної спроможності, ПКС) в перші роки існування КНР перебувало понад 99% населення! Це була насправді країна жебраків. Зараз бідні люди становлять менше 1%². Бідність – це відносне поняття. Його визначення та показники різняться. Амбіційний план Китаю з повного викорінення бідності до 2020 року буде означати, що економіка і соціальна політика забезпечать кожному громадянину країни чистий річний дохід понад 2300 юанів, що еквівалентно близько 324 дол. США за ринковим обмінним курсом або близько 684 дол. США за паритетом купівельної спроможності. На жаль, досягнення цього історичного рівня, безсумнівно, буде загальмовано кризою, викликаною спалахом Covid-19.

Є одна приказка, яку я одного разу почув в Африці: якщо хочеш іти швидко, йди один, якщо хочеш іти далеко, йди разом. Китай показує всьому людству – як багатим, так і, що більш важливо, бідним – що можна йти одночасно і швидко, і далеко. Всього за два покоління – між 1979 і 2020 роками, при зростанні чисельності населення приблизно на 45% – від 970 мільйонів до 1,4 мільярда – збільшення обсягу виробництва за показником ВВП в Китаї відбувалося з безпрецедентними темпами – за цей період він підвищився в 40 разів. У це важко повірити, але це факт³. З урахуванням купівельної спроможності, ВВП виріс з приблизно 690 млрд дол. США до майже 27 трлн. У розрахунку на душу населення цей же показник (ВВП скоригований на ППС) виріс за цей період майже в 27 разів, перевищивши середньосвітовий рівень на 6–7%.

Як завжди при таких порівняннях, тут ми стикаємося з цілою низкою методологічних питань, оскільки існує більше одного способу розрахунку і більше одного порівняльного показника. Так, згідно з іншими оцінками, ВВП Китаю на душу населення зріс з 1 600 дол. США в 1978 році до майже 16 000 дол. США в 2019 році, або рівно в десять разів. В обох випадках це цифри, розраховані у постійних цінах 2018 року, але через різницю в припущеннях і оцінках змін купівельної спроможності, результати істотно відрізняються (табл. 1). Так, автор

² За оцінками Світового банку, протягом чотирьох десятиліть ринкових реформ і відкритості світу в Китаї вийшли зі злиднів понад 850 млн осіб. Проте близько 373 млн людей як і раніше живуть там менш ніж на 5,50 дол. США на день, що нижче межі бідності, встановленої для країн з доходом вище середнього, – тобто тієї групи країн, в яку зараз включено Китай (*World Bank*, 2020).

³ У постійних цінах 2010 року реальний ВВП Китаю виріс з майже 290 млрд дол. в 1978 році до приблизно 11,5 трлн в 2019 році. Див.: *World Bank national account data, and OECD National Accounts data files* (<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD?locations=CN>; отримано 11.05.2020)

Таблица 1

**Величина і динаміка ВВП Китаю, США та Польщі
в 1978–2019 роках (за ПКС)**

Країна	Офіційні дані			Альтернативна оцінка		
	1978	2019	частка 2019/1978	1978	2019	частка 2019/1978
ВВП, всього, млрд дол. 2018 р.						
Китай	691	26952	39,0	1516	21956	14,5
США	7 251	20993	2,9	-	-	-
Польща	476	1257	2,6	-	-	-
ВВП на д.н., дол. 2018 р.						
Китай	723	19387	26,8	1586	15973	10,1
США	32574	63126	1,9	-	-	-
Польща	13631	32775	2,4	-	-	-

Джерело: The Conference Board Total Economy Database (CB 2020) і наші розрахунки.

цієї альтернативної оцінки, The Conference Board, вважає, що офіційні китайські дані серйозно занижують історичну базу або точку відліку, якою в цьому випадку є дохід в 1978 році (CB, 2020).

Говорячи про це, важко обійти той факт, що США в 1978 році і Польща в 2019 році мали однаковий рівень ВВП на душу населення. Якби різниця в рівні розвитку і в рівні життя зводилися тільки до цього показника, то відмінності між цими країнами не були б такими значними. Зрештою, що таке чотири десятиліття на довгому шляху історії?

Колись дуже давно...

Шлях Китаю в "перший світ" має багату і складну історію. На короткому часовому відрізку зазвичай відзначають початок проведення політики відкритості до процесів глобалізації та супутні ліберальні економічні реформи наступника Мао Ден Сяопіна (1904–1997). Його знаменитий вислів: "Неважливо, чорна кішка чи біла, аби ловила мишей", – є істинною квінтесенцією прагматизму, який визначив китайські ринкові реформи минулих чотирьох десятиліть.

Ще коротший проміжок часу починається зі зміни політичних акцентів під час правління Сі Цзіньпіна, нинішнього лідера партії з кінця 2012 року і президента КНР з весни 2013 року. Якщо Ден закликав до скромності і в основному до внутрішньої орієнтації, заявивши в 1990 році "Приховуй свої сили і вичікуй", то Сі вважає, що час уже настав, і просуває "китайську мрію" (Хі, 2014 року) разом з економічною і політичною зовнішньою експансією. Як заявлено в документах XIX Національного З'їзду Комуністичної партії Китаю, країна рухається від "мирного зростання" до "напористому зростання". Сі сказав: "Шлях, теорія, система і культура соціалізму з китайськими характеристиками

продовжують розвиватися, прокладаючи новий шлях для інших країн, що розвиваються, і націй в напрямку модернізації. Цей шлях відкриває новий вибір для інших країн і націй, які хочуть прискорити свій розвиток при збереженні незалежності; і він застосовує китайську мудрість і китайський підхід до вирішення проблем, що стоять перед людством" (*China Daily*, 2017. Р. 8), і цілком недвозначно: "Нам пора зайняти центральне місце у світі і зробити ще більший внесок у розвиток людства" (*Financial Times*, 2017).

Якщо ж узяти дуже довгий проміжок часу в минулому, то тут ситуація змінювалася. Часом Китай був ближче до більш розвинених країн і економік, іноді навіть лідирував у світі, в інших випадках розрив збільшувався, а іноді країна навіть була серед відсталих. Залишаючи осторонь зовсім уже стародавні часи, згадаємо високорозвинену цивілізацію епохи Конфуція (551-479 рр. до н.е.) – цей період часто згадується у зв'язку з великими морськими подорожами адмірала Чжен Хе (1371–1433 рр.), Який досяг Аравії і східного узбережжя Африки 600 років тому. Замість експансії, подібної до тієї, що почали європейці після відкриття Колумбом Америки, після подорожей Чжен Хе настав повний відкат, якому досі так і не знайшли повного пояснення. Швидше за все, це було викликано не якоюсь особливою фобією тодішнього імператора серединного царства, а просто необхідністю зосередитися на важкому тягарю внутрішніх проблем. Сьогодні Китай в цих регіонах знову присутній, і немає жодних натяків, що він збирається звідти піти, скоріше навпаки. У світовій політиці є люди, які були б щасливі, якби наростаючі внутрішні проблеми Китаю змусили його і на цей раз розгорнути вітрила і вирушити додому. Але цього не станеться, оскільки цього разу Китай розгорне вітрила, щоб краще долати внутрішні труднощі за рахунок експансії в інші регіони світу.

В кінці XVI і початку XVII століття деякі видатні європейські уми високо цінували китайські досягнення, розглядаючи їх як ознаку більш високого рівня розвитку. Готфрід Лейбніц (1646–1716), німецький філософ і математик, вважав, що, хоча в галузі точних наук Захід стоїть на передових позиціях, китайці перевершили європейців у "практичній філософії", оскільки вони організували таке суспільство, де "закони добре спрямовані на підтримку найбільшого спокою і порядку" (*Obbema*, 2015. Р. 18). Лейбніц, що дізнався про Китай від католицьких місіонерів, які повернулися звідти і жили в розореній Тридцятилітньою війною Німеччині (1618–1648), хотів, щоб китайські місіонери прибули в Європу, і мріяв про нову глобальну культуру, яка б об'єднала все найкраще з Китаю і з Європи. Минуло близько 300 років; місіонери – тепер світські, а не єзуїтські – сповнені всіляких ідей, подорожують в обидві сторони з безпрецедентною частотою, і все ж до цієї довгоочікуваної всесвітньої культури ще дуже далеко ...

Через пів століття великий філософ і письменник епохи Просвітництва Вольтер (1694–1778) також писав про Китай з великою повагою. Безумовно, він захоплювався Китаєм багато в чому на тлі тієї кризи і хаосу, який панував у передреволюційній Франції. Коли в 1764 році він зауважив: "Їхня імперія – краще, що світ коли-небудь бачив" (*Obbema*, 2015. Р. 18), він, мабуть, отримав настільки ж критичну реакцію, яку отримують і сучасні апологети складної китайської реальності. Вольтер навіть написав вірші про імператора Цяньлун (1711–1799), якого він сприймав як короля – платонічного філософа⁴. Однак його сучасник, Монтеск'є (1689–1755), навпаки, розглядав Китай як "деспотичну державу, принцип якої – страх" (там же, Р. 19). Деякі сино-скептики погодилися б з ним і сьогодні.

Важко повірити, що 200 років тому Китай виробляв близько 32% світової продукції. Однак це стає більш зрозуміло, якщо врахувати, що тоді в країні у відносному вираженні проживало більше людей, ніж зараз – приблизно 38% населення всього світу. Китайців було в три рази більше, ніж європейців – 381 і 122 млн відповідно. Потім настав період уповільнення і регресу. У той час як спочатку Європа, а потім Північна Америка набирали обертів у результаті наступних промислових революцій, Китай – не без допомоги деяких імперій Західної Європи – навпаки, впав у застій. В кінці XIX і початку XX століття це була країна з напівколоніальною економікою. "Сторіччя національного приниження" часто згадують і сьогодні. Про цей період китайської історії відомо кожному учневі початкової школи, що змушує їх ще сильніше пишатися сучасними досягненнями своєї батьківщини і прагнути до чогось ще, що могло б стати гідним називатися китайської мрією XXI століття.

Історія ніколи не повторюється з буквальною точністю, але іноді сучасникам слід нагадувати про минуле. Колись китайці вже були об'єктом страху, або, точніше, страху на тлі зростання ксенофобії. Кінець XIX століття як в Північній Америці, так і в Європі увійшов в історію як безславний час "жовтої небезпеки". По суті, це був антиазійський расизм, коли населенню багатьох країн навмисно вселяли страх перед мігрантами з цього регіону. А іноді до ганебних расистських практик вдавалися на підставі уявлень про перевагу американської та європейської цивілізації ... У США в 1882 році було ухвалено "Акт про виключення китайців" (*Chinese Exclusion Act*), який був скасований в 1943 році, а вибачитися за нього Сенат зволив тільки в 2011 році (це правда!). Якби такого не відбувалося в ті часи, то, звичайно, і зараз республіканська більшість у США не займала б подібну позицію. Тоді ж – у кінці XIX століття – в Європі німецький кайзер Вільгельм II розпалював ненависть до

⁴ У наш час відсутність таких віршів навряд чи можуть замінити президенту КНР хвалебні опуси в його честь, написані в прозі в декількох китайських університетах, створених для "вивчення і інтерпретації думки Сі Цзіньпіна про соціалізм з китайськими характеристиками для нової епохи". Це пахне культом особистості, який китайському лідерові не потрібен.

китайців, полчища яких, згідно з офіційною пропагандою, ось-ось збиралися наповнити Європу. З цією метою він послав своєму далекому родичу, царю Росії Олександрю III, малюнок із зображенням китайського дракона, що розтоптав християнську Європу. Багаторазові копії зображення мали величезний успіх – такий само, який зараз мають деякі шовіністичні та расистські меми.

Нездатність іти в ногу з творчим процесом і розвитком, які стояли в основі промислових революцій XIX століття, а також соціальні та військові потрясіння першої половини XX століття привели до того, що протягом кількох поколінь Китай не міг подолати системний економічний та політичний колапс. ВВП Китаю в середині XX століття, коли була заснована Китайська Народна Республіка з Комуністичною партією Китаю на чолі, становив не більше 2% світового виробництва. Це падіння – а це було саме падіння – у формі одночасно і різкого і тривалого спаду виробництва, коли всього за 130 років частка країни у світовому виробництві знизилася з однієї третини до однієї п'ятдесятої, враховуючи ще й величезне населення цієї країни, було дійсно безпрецедентною драмою глобального масштабу.

Від "якомога більше" до "якнайкраще"

Зараз, з урахуванням паритету купівельної спроможності, ВВП Китаю знову становить близько 20% світового. Ця частка буде підвищуватися і надалі; коли-небудь вона знову перевищить 30%, як два століття тому. Така тенденція має свої явні детермінанти, а також свої наслідки, які, однак, менш очевидні. Такому прогресу сприяла саме політична і економічна система Китаю, особливо в період проголошення економічної відкритості і реформ Демократичної Республіки після 1978 року (Lin, 2012; Economy, 2018). Проте все це пов'язано з величезними витратами і призводить до негативних наслідків, про які не можна судити тільки на основі показника ВВП. Особливо гострими є екологічні витрати у вигляді спустошення довкілля і величезних масштабів нерівності доходів. Ці дві теми – на додаток до необхідності підтримки економічної рівноваги, особливо щодо фінансів і торгівлі – є найсерйознішими проблемами, з якими стикнеться економічна політика Китаю в найближчі десятиліття. Поліпшення екологічної ситуації та скорочення відмінностей в доходах і багатстві є питаннями більш важливими, ніж постійна максимізація темпів економічного зростання в рамках його традиційної інтерпретації.

Природно, економічне зростання ігнорувати не можна. Зрештою, саме вартість вироблених товарів і послуг, що надаються, забезпечує матеріальні основи життя і визначає добробут. Крім того, підтримку відносного балансу на ринку праці вимагає, за оцінкою, зростання ВВП не менше 5%. Тобто економіка Китаю повинна щорічно приймати більше десятка мільйонів працівників, які приходять у промисловість і в підпри-

емства сфери послуг, розташовані в міських районах. Це одна з умов підтримки соціального світу, що набагато важливіше, ніж наздоганяти і випереджати інших. В кінцевому рахунку, причина, з якої Китай проводить політику швидкого економічного зростання, полягає не в тому, щоб перевершити Японію і США за обсягом виробництва, а в тому, щоб краще задовольнити потреби свого численного населення.

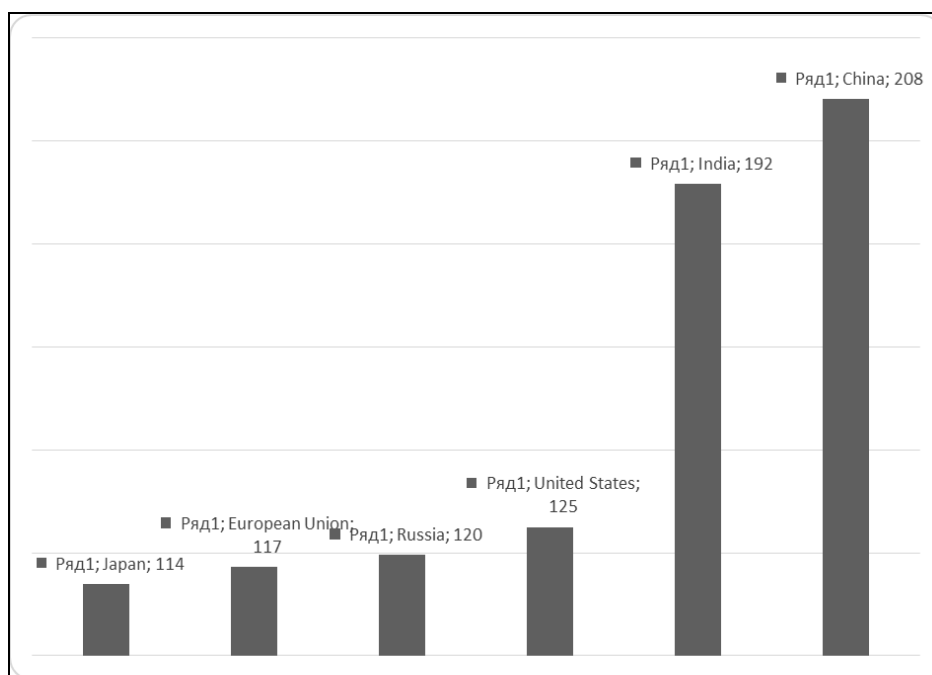
Китай набрав швидкість. Його економічна динаміка значно перевищує динаміку високорозвинених країн, і розрив між ними постійно скорочується⁵. В контексті геополітики також важливо те, що в другому десятилітті XXI століття економіка Індії зростає майже так само швидко. У попередні 30 років це було не так, що має значення для порівняння різних політичних і економічних моделей. У 1980–2009 роках загальний ВВП Індії зріс приблизно в 7,2 раза, а Китаю – приблизно в 26,7 раза. У цей період Індія, яка до 1992 року мала більш високий дохід на душу населення, далеко відстала від Китаю. Надалі, за десятиліття 2010–2019 років, у той час як загальний ВВП в Китаї трохи більше ніж подвоївся, в Індії він майже подвоївся (рис. 1). Отже, на тепер середній дохід китайця майже в два з половиною рази вище, ніж у індійця.

Хоча ми вже живемо в "реальності за межами ВВП" (Kolodko, 2014; Stiglitz, Fitoussi, Durand, 2018; Koźmiński, Noga, Piotrowska, Zagyrski, 2020), давайте ще трохи зупинимось на аналізі ВВП. Це важливо, тому що і в цій сфері багато що зміниться через плутанину, викликану пандемією Covid-19. Насправді, згідно з оцінками Міжнародного валютного фонду, в цих двох найбільших країнах колишнього третього світу економічне зростання в 2020 році буде продовжуватися, хоча і набагато меншими темпами через "закриття" частини економіки для запобігання поширенню інфекції і через порушення транснаціональних товарно-сировинних ланцюжків (Kolodko, 2020b). У своєму довіднику "Перспективи розвитку світової економіки на весну" (World Economic Outlook for spring) МВФ прогнозує (табл. 2) для Китаю й Індії в 2020 році зростання ВВП відповідно на 1,2 і 1,9% і експоненціальне зростання на 9,2 і 7,4 % в 2021 році (WEO 2020)⁶. Для високорозвинених країн очікується значний спад виробництва.

⁵ Враховуючи всі методологічні застереження варто порівняти економічну динаміку Китаю з країною найбільш успішного постсоціалістичного переходу – Польщею (Piatkowski, 2018; Kolodko, 2020a). Загалом, ВВП Польщі за три десятиліття з 1990 по 2019 рік приблизно потроївся, тоді як ВВП Китаю збільшився в 15 разів. За показником ВВП на душу населення для Польщі це також збільшення приблизно в три рази, тому що населення країни навіть дещо зменшилася, а для Китаю, як ми знаємо, реальний дохід на душу населення зріс приблизно в 12 разів. Детальніше про складну ситуацію в початковий період польської трансформації див. Kolodko, Rutkowski, 1991 й Nuti, 2018.

⁶ Водночас Європейська комісія прогнозувала зростання ВВП Китаю в 2020–2021 роках на рівні 1,0 і 7,8%. (EU 2020).

**Рисунок 1. Китай і Велика п'ятірка:
валовий внутрішній продукт (2009 = 100)**

Джерело: власні розрахунки автора на основі даних Міжнародного валютного фонду (WEO 2019).

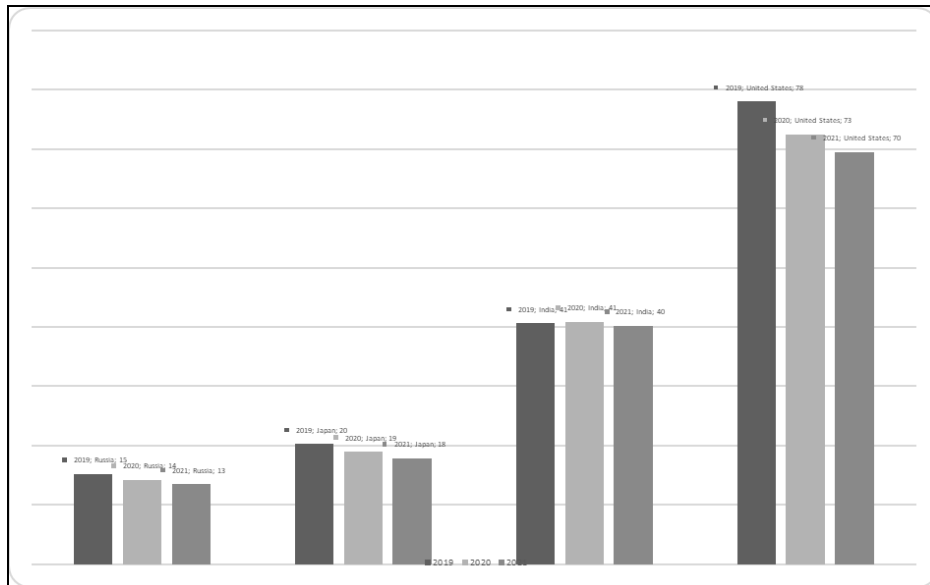
Таблиця 2

**Прогнози спаду і зростання в 2020–2021 рр.
(зниження / зростання ВВП у відсотках)**

Країна	2020	2021	2021 (2019=100)
Китай	1,2	9,2	110,5
Індія	1,9	7,4	109,4
Японія	-5,2	3,0	97,6
Росія	-5,5	3,5	97,8
США	-5,9	4,7	98,5
Світ	-3,0	5,8	102,6

Джерело: WEO 2020.

Якщо ці сценарії справдяться, то ВВП Китаю з урахуванням ПКС збільшиться з приблизно 128% від рівня США в 2019 році до приблизно 144% в 2021 році або, якщо дивитися з іншого боку, ВВП США скоротиться з 78 до 70% від ВВП Китаю. Це, безперечно, не той розвиток подій, якого бажає президент США Дональд Трамп, політика якого навмисно розроблена для щоб послабити китайську економіку і "зробити Америку знову великою". Тому масштаб змін, що відбуваються на світовій арені, величезний. Досить зазначити, що розрахований таким чином національний дохід Китаю врівноважується лише загальною сумою доходу Сполучених Штатів, Японії та Росії ... (рис. 2).

**Рисунок 2. Китай і Велика четвірка ВВП окремих країн,
% до ВВП Китаю (з урахуванням ПКС)**

Джерело: дані Міжнародного валютного фонду (WEO 2020).

Що також важливо, а іноді і особливо важливо в глобальному економічному співробітництві і суперництві за політичну перевагу, так це те, як обсяг виробництва Китаю впливає на інші країни. Китай увійшов до складу п'ятнадцяти найбільших світових експортерів тільки в 1995 році, через всього лише вісімнадцять років після цього, в 2013 році він став світовим лідером за вартістю експорту, і в доступному для огляду майбутньому буде утримувати лідерство⁷. Загальний обсяг міжнародної торгівлі Китаю в 2019 році становив 4,6 трлн дол. США, при цьому експорт зріс на 0,5%, а імпорт – на 2,8% проти попереднього року (табл. 3).

Відзначимо також, що відносно дуже високий експорт в Гонконг майже повністю реекспортується цією країною. Тому фактичний товарний експорт на відповідні зарубіжні ринки вищий, ніж показують наведені тут дані.

У минулому році, перед пандемією, яка потрясла світову економіку, включаючи міжнародну торгівлю, Китай мав позитивне зовнішнє сальдо в розмірі 421,5 млрд дол. США, що вище, ніж у попередньому році, незважаючи на санкції, викликані оголошеною Сполученими Штатами торговельною війною. Китай як і раніше залишається найбільшим торговельним партнером США, оскільки, незважаючи на протекціоністські обмеження, накладені адміністрацією президента Трампа, він є

⁷ З огляду на безпрецедентні деструктивні процеси, викликані пандемією Covid-19 і часто хаотичними реакціями економічної політики, це скоріше питання "неозорого" майбутнього ...

**Десять країн – основних одержувачів
китайського експорту в 2019 році**

Країна	В мільярдах доларів США	У процентах
США	418.6	16,8
Гонконг	279.6	11,2
Японія	143.2	5,7
Південна Корея	111.0	4,4
В'єтнам	98.0	3,9
Німеччина	79.7	3,2
Індія	74.9	3,0
Нідерланди	73.9	3,0
Велика Британія	62.3	2,5
Тайвань	55.1	2,2

Джерело: International Trade Centre based on General Customs Administration of China Statistics (*Trade Map*, 2020) і власні розрахунки автора.

одержувачем американських товарів на суму понад півтора трильйонів доларів, що становить п'яту частину всього американського експорту.

Інший важливий фактор глобального суперництва – це державні фінансові резерви. За цим показником Китай, який має валютні резерви, еквівалентні приблизно 3,1 трлн дол. США, також займає перше місце у світі⁸. У 2014 році резерви були на 750 млрд дол. більшими, але в наступні п'ять років вони були розумно використані в рамках фінансової політики для стабілізації економіки і стимулювання зростання виробництва. Тут варто зазначити, що третя частина валютних резервів Пекіна – це американські цінні папери, що ще більше пов'язує економіки цих двох країн. Решта дві третини розподіляються між іншими резервними валютами – найбільшу частку становить євро, за ним йдуть єна, гонконгський долар⁹, британський фунт стерлінгів, корейський вон, австралійський і канадський долари і швейцарський франк. Приблизно 100 млрд дол. США зберігаються в золоті. Саме великомасштабні закупівлі золота центральним банком Китаю в останні роки призвели до значного зростання цін на цей дорогоцінний метал.

З іншого боку, у світових валютних резервах на китайську валюту припадає лише близько 2%. Можна припустити, що центральні банки інших країн накопичили в юанях не більше чверті трильйона доларів. Така теперішня ситуація, але вона зміниться, і частка юанів у світових валютних резервах буде надалі систематично підвищуватися, хоча і повільно. Безумовно, спочатку таке зростання йтиме за рахунок дола-

⁸ Варто також відзначити, що валютні резерви як Гонконгу, так і Тайваню значно перевищують 400 млрд дол. США. Отже, якщо розглядати так званий Великий Китай, його валютні резерви зростають до приблизно 4 трлн.

⁹ Гонконгський долар, НКД, *де-факто* прив'язаний до долара США за допомогою режиму валютної комісії, тому з макроекономічної точки зору ці дві валюти можуть розглядатися як одна.

ра США, що також матиме свої політичні наслідки. Крім того, Китай, спровокований американською ворожістю і агресивною торговою політикою, яка перешкоджає економічному розвитку країни, послідовно створює паралельну фінансову систему, яка допоможе обійти платіжні механізми, засновані на американському доларі (*Economist*, 2020a). На сьогодні міжнародна фінансова клірингова система функціонує таким чином, що величезна кількість міжнародних торгових операцій не може бути укладеною в обхід долара США. Це дозволяє США накладати жорсткі санкції на інші країни або шантажувати їх загрозою санкцій, від яких у ці дні страждає Іран, і які можуть також обрушитися на його торгових партнерів.

Іноді ворожі емоції ведуть до втрати здорового глузду. Це зараз можна сказати про видатних представників політичного істеблішменту США, що формулюють обвинувачення проти Китаю і вимагають фінансової компенсації за втрати, понесені економікою США в результаті пандемії Covid-19. ЗМІ повідомили про фантастичну ідею, поширену джерелами в адміністрації США, – про те, що Білий дім серйозно розглядає списання частини боргу перед Китаєм в розмірі 1,1 трлн дол., щоб "покарати Китай за пандемію" (*Economist*, 2020b). "Республіканці в Конгресі, такі як сенатор Ліндсі О. Грем (S.C.), все частіше вимагають, щоб Сполучені Штати "змусили Китай заплатити за шкоду"" (*Stein, Leonnig, Dawsey, Shih*, 2020). Сенатор Маршу Блекберн взагалі дійшла до абсурду – вона "запропонувала скасувати процентні платежі Китаю по всіх боргах США", оскільки "вони вже обійшлися нашій економіці в 6 трлн дол., і можуть нам коштувати ще 5 трлн" (там само). Такі публічні заяви політиків вищого рівня ще більше нагнітають ксенофобію, якій вже і так достатньо. У ході виборчої кампанії, прагнучи переобрання президента Трампа, його прихильники оплачують рекламу в ЗМІ, в якій прямо говориться, що "Китай вбиває наші робочі місця, а тепер ще й вбиває наших людей" (*Stein, Leonnig, Dawsey, Shih*, вказ. джерело). Державні засоби масової інформації Китаю відреагували швидко, зі свого боку нагнітаючи націоналістичні емоції образами проти держсекретаря США Майка Помпео, називаючи його "злим", "божевільним" і "спільним ворогом людства" (*Stein, Leonnig, Dawsey, Shih*,).

Відбувається захоплююче, хоча часто і неприємне зіткнення між геоекономікою і геополітикою (*Kolodko*, 2020c). Обидва цих мегапроцеси взаємопов'язані, але якщо припустити, що нам вдасться уникнути руйнівної гарячої війни (а я послідовно дотримуюся цього припущення), то вирішальне значення в завтрашньому світі безсумнівно матимуть економічні процеси. І відносини з владою визначатимуться тим, як розвиваються ці процеси, а не суб'єктивними бажаннями і амбіціями політиків, для яких влада і вплив – це все, а вирішення соціальних та економічних проблем служить лише як інструмент підтримки свого

панування. З цієї точки зору позиція Китаю на світовій арені буде і далі зміцнюватися протягом багатьох років, оскільки його економіка зростатиме як в абсолютному, так і у відносному вираженні, хоча і не такими темпами, як до недавнього часу.

Висновки

Китай не тільки не потрапив під панування "комунізму" (Sun, Zhang, 2020), але завдяки своїм унікальним особливостям продовжує зростати темпом, що перевищує середньосвітові показники. Однак після переможної багаторічної війни з бідністю настає ще одна війна, на цей раз за захист навколишнього середовища. У цій війні з часом теж можна здобути перемогу, і це доведе перспективність основоположної характеристики специфічної політичної та економічної системи Китаю – так званого "чинізму" (Kolodko, 2018), який буде переданий наступним поколінням. Раніше Китай загалом і особливо його лідери не бажали приносити в жертву свою традиційну довготривалу установку – максимізацію темпів економічного зростання (що розуміється у вузькому кількісному сенсі). Тепер, напередодні свого входу до групи країн з високим рівнем доходу, Китай все ж повинен пожертвувати цією ціллю заради такого розвитку, яке було б тричі стійким: в економічному, соціальному та екологічному плані. Якщо це вийде, то Китай зможе мирно виграти ще одну епоху на нескінченному шляху розвитку.

References

1. CB (2020, April). The Conference Board Total Economy Database. *The Conference Board*.. Retrieved 11.05.2020 from <https://www.conference-board.org/data/economydatabase/index.cfm?id=27762>.
2. CNBC Higgins, T. (2020, May 11). 'A bill has to come due for China': White House advisor Navarro threatens coronavirus retaliation. *CNBC. Politics*. Retrieved 12.05.2020 from <https://www.cnbc.com/2020/05/11/coronavirus-trump-advisor-navarro-threatens-retaliation-against-china.html>.
3. China Daily (2017, November 18-19). Xi Jinping and His Era. *China Daily*.
4. Economist (2020a, May 9). The pandemic is driving America and China further apart. *The Economist*. Retrieved 10.05.2020 from <https://www.economist.com/leaders/2020/05/09/the-pandemic-is-driving-america-and-china-further-apart>.
5. Economist (2020b, May 9). There is less trust between Washington and Beijing than at any point since 1979. *The Economist*. Retrieved 10.05.2020 from <https://www.economist.com/united-states/2020/05/09/there-is-less-trust-between-washington-and-beijing-than-at-any-point-since-1979>.
6. Economy, Elizabeth C. (2018). *The Third World Revolution: Xi Jinping and the New Chinese State*. Oxford University Press. New York.
7. EU (2020, May). European Economic Forecast. Institutional Paper 125. European Commission, Brussels. Retrieved 08.05.2020 from https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip125_en.pdf.

8. Financial Times (2017, October 20). Xi Jinping signals departure from low-profile policy. *Financial Times*. Retrieved 08.05.2020 from <https://www.ft.com/content/05cd86a6-b552-11e7-a398-73d59db9e399>.
9. Halper, S. (2010). *The Beijing Consensus: How China's Authoritarian Model Will Dominate the Twenty-First Century*. Basic Books. New York.
10. Kolodko, G. W. (2014). The New Pragmatism, or Economics and Policy for the Future. *Acta Oeconomica*, 64(2): 139-160. Retrieved 10.05.2020 from <http://tiger.edu.pl/aktualnosci/2014/acta-oceconomica-64-2014.pdf>; <https://doi.org/10.1556/AOecon.64.2014.2.1>.
11. Kolodko, G. W. (2018). Socialism, Capitalism, or Chinism? *Communist and Post-Communist Studies*, 51(4): 285-298. Retrieved 10.05.2020 from http://tiger.edu.pl/CPCS_2018.pdf
12. Kolodko, G. W. (2020a). Economics and politics of post-communist transition to market and democracy. The Lessons from Polish experience. *Post-Communist Economies*, 32(3): 285-305. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/14631377.2019.1694604>.
13. Kolodko, G. W. (2020b). After the Calamity: Economics and Politics in the Post-Pandemic World. *Polish Sociological Review*, 2(210).
14. Kolodko, G. W. (2020c). Chinism and the Future of the World. *Communist and Post-Communist Studies*, 53. Special Issue.
15. Kolodko, G. W., Rutkowski M. (1991). The Problem of Transition from a Socialist to a Free Market Economy: The Case of Poland. *The Journal of Social, Political and Economic Studies*, 16 (2): 159-179.
16. Koźmiński, A. K., Noga, A., Piotrowska, K., Zagyrski, K. (2020). The Balanced Development Index for Europe's OECD Countries, 1999-2017. *Springer Briefs in Economics*.
17. Lin, J. Y. (2012). *Demystifying the Chinese Economy*. Cambridge University Press, Cambridge.
18. Macrotrends (2020). Macrotrends – The Premier Research Platform for Long Term Investors. Retrieved 14.05.2020 from <https://www.macrotrends.net/>
19. Mao, Z. (1974). Chairman Mao Zedong's Theory on the Division of the Three World and the Strategy of Forming an Alliance Against an opponent. *The Ministry of Foreign Affairs of the Republic of China*. Retrieved 07.05.2020 from https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18008.shtml;
20. Nuti, D. M. (2018). *The Rise and Fall of Socialism*. DOC Research Institute, Berlin. Retrieved 09.05.2020 from https://doc-research.org/2018/05/-rise_and_fall_of_socialism/.
21. Obbema, F. (2015). *China and the West: Hope and Fear in the Age of Asia*. I.B. Tauris, London – New York.
22. Piatkowski, M. (2018). *Europe's Growth Champion: Insights from the Economic Rise of Poland*. Oxford University Press, Oxford – New York.
23. Stiglitz, J. E., Fitoussi, J.-P., Durand, M. (2018). *Beyond GDP: Measuring What Counts for Economic and Social Performance*. OECD, Paris.
24. Sun, F., Zhang, W. (2020). "Why Communist China isn't Collapsing: The CCP's Battle for Survival and State-Society Dynamics in the Post-Reform Era", Lexington Books, Lanham – Boulder – New York – London.
25. Trade Map (2020). Trade Map. Trade statistics for international business development. Retrieved 10.05.2020 from www.trademap.org/Country_SelProduct-Coutry.aspx?nvpm=1%7c156%7c%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c%7c2%7c1%7c
26. Stein, J., Leonnig, C. D., Dawsey, J., Shih, G. (2020). U.S. officials crafting retaliatory actions against China over coronavirus as President Trump fumes.

Washington Post. Retrieved 10.05.2020 from <https://www.washingtonpost.com/business/2020/04/30/trump-china-coronavirus-retaliation/>.

27. WEO (2019). World Economic Outlook, October 2019. *International Monetary Fund*, Washington, DC. Retrieved 08.05.2020 from <https://knoema.com/IMFWEO2019Oct/imf-world-economic-outlook-weo-october-2019>

28. WEO (2020). World Economic Outlook, April 2020: The Great Lockdown. *International Monetary Fund*, Washington, DC. Retrieved 08.05.2020 from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>.

29. World Bank (2020). The World Bank in China. *The World Bank*, Washington, DC. Retrieved 07.05.2020 from <https://www.worldbank.org/en/country/china/overview>.

30. Xi, J. (2014). *The Governance of China*. ICP Intercultural Press, Beijing.